



Universiteit
Leiden
The Netherlands

Old Russian birchbark letters: a pragmatic approach

Dekker, S.

Citation

Dekker, S. (2016, September 28). *Old Russian birchbark letters: a pragmatic approach*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/43413>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License:

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/43413>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page



Universiteit Leiden



The handle <http://hdl.handle.net/1887/43413> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Dekker, S.

Title: Old Russian birchbark letters: a pragmatic approach

Issue Date: 2016-09-28

SAMENVATTING

Dit proefschrift is gecentreerd rond de zgn. Oud-Russische berkenbastbrieven uit Velikij Novgorod, een stad in het Noordwesten van Rusland, en de wijde omgeving. Kleine stroken berkenbast dienden hier in de Middeleeuwen als schrijfmateriaal; met een stylus werden er korte berichten in gekrast. Het kon gaan om persoonlijke of zakelijke correspondentie, aantekeningen, lijsten met goederen, kladversies van juridische documenten, enz. Kortom, alles wat met het dagelijks leven te maken heeft. De geletterdheid was in Novgorod relatief hoog, waardoor de berkenbastbrieven het leven van diverse bevolkingslagen weerspiegelen. De rijkere elite vormt weliswaar het zwaartepunt van de auteurs, en de meerderheid van de berkenbastbrieven heeft dan ook op de ene of andere manier met financiën te maken.

Er zijn berkenbastbrieven overgeleverd uit de periode van begin 11^e tot eind 15^e eeuw; we hebben dus ruim 400 jaar aan geattesteerde teksten. De stukjes berkenbast zijn in de grond bewaard gebleven, en worden sinds 1951 nog steeds ieder jaar samen met vele andere archeologische artefacten bij opgravingen naar boven gehaald. De afwezigheid van zuurstof in de moerassige bodem heeft ervoor gezorgd dat het organische materiaal niet is vergaan. Tot het seizoen 2016 zijn er in totaal ca. 1185 berkenbastbrieven opgegraven, waarvan er 1079 in de stad Novgorod gevonden zijn.

Gedurende een halve eeuw is er uitputtend onderzoek verricht naar diverse taalkundige aspecten van de berkenbastbrieven; dit heeft geresulteerd in nieuwe inzichten over de grammatica en taalontwikkeling van het Oost-Slavisch. Echter, genoemd onderzoek heeft zich beperkt tot structurele en grammaticale thema's; vraagstukken over het *taalgebruik* in samenhang met de *functie* van de berkenbastbrieven in het communicatieve proces kwamen niet of nauwelijks aan bod.

In het afgelopen decennium is hier verandering in gekomen doordat de berkenbastbrieven vanuit een nieuwe invalshoek bestudeerd begonnen te worden. De aandacht ging o.a. uit naar de rol van de koerier die de brieven overbracht, waarbij er een mondelinge component in het communicatieproces om de hoek kwam kijken. Deze mondelinge component vond zijn weerslag in de manier waarop de brieven werden geformuleerd. Voor een aantal individuele brieven leverde deze zienswijze een geheel vernieuwde interpretatie op.

De onderhavige studie heeft op deze thematiek voortgebouwd door onderzoek te doen naar het corpus als geheel, en vanuit een theoretisch kader aandacht te vragen voor een aantal talige elementen die duiden op een mondelin-

ge component in het communicatieve proces waar de berkenbastbrieven deel van uitmaakten.

De vraagstelling van deze studie luidt:

Op welke wijze manifesteert de mondelinge component zich in talige kenmerken, en hoe kunnen deze kenmerken worden verklaard vanuit de overgang van oraliteit naar geletterdheid?

Het onderzoek is verricht middels vier *case studies*, waarin vier talige parameters zijn geanalyseerd. Onderzocht is in hoeverre deze in verband gebracht kunnen worden met de notie van oraliteit.

De eerste *case study* (hoofdstuk 5) gaat over imperatiefsubjecten. Gebleken is dat deze in brieven die aan meerdere personen geadresseerd zijn kunnen functioneren als overgangssignaal wanneer de auteur zich tot een andere persoon richt. In veel gevallen wordt deze persoon ook nog expliciet aangeduid door een naam in de vocatief. Soms is echter het imperatiefsubject als zodanig genoeg. Het imperatiefsubject kan ook geheel ontbreken. Wanneer dit het geval is, en het imperatiefsubject dus geen rol speelt bij het expliciteren van de verschillende geadresseerden, is de implicatie hiervan dat deze informatie op een andere manier moet zijn overgebracht, en wel dankzij de rol van de context. De persoon van de 'boodschapper' of koerier is hier een belangrijk deel van, aangezien hij een mondelinge toelichting op de vaak cryptisch geformuleerde brieven gegeven moet hebben.

De tweede *case study* (hoofdstuk 6) behandelt de zgn. weergegeven rede. Aan de hand van de basale tweedeling tussen directe en indirecte rede, met daarbij nog twee andere strategieën, wordt de verdeling van deze strategieën over het corpus weergegeven. Het gebruik van de verschillende strategieën fungeert als graadmeter van de contextafhankelijkheid van de teksten. Deze kan op haar beurt weer worden verbonden met oraliteit: hoe groter afhankelijkheid van de context, hoe meer de mondelinge factor relevant is.

De 'epistolaire verleden tijd', die het onderwerp is van de derde *case study* (hoofdstuk 7), is in andere talen en oude schrijfculturen een bekend fenomeen, dat altijd is uitgelegd als een *switch* naar het tijdsperspectief van de ontvanger van de brief. Ook op berkenbast komt dit fenomeen met enige regelmaat voor. De data uit het berkenbastcorpus hebben echter aangetoond dat hiervoor op zijn minst een alternatieve verklaring mogelijk is, nl. in termen van het perspectief van de auteur, die (a) de beslissing heeft genomen om de brief met de goederen te versturen; (b) voorbereidingen voor deze zending heeft getroffen; en (c) door het schrijven van de brief deze zending als voltooid beschouwt. Een geheel eenduidig verband met oraliteit is hier niet aan te wijzen, behalve dat de onstabiele status van het deiktische centrum kan wijzen op het experimentele karakter van het geschreven woord in de periode in kwestie. Dit bevond zich immers midden in het proces van verschriftelijking.

In de vierde en laatste *case study* (hoofdstuk 8) wordt het gebruik van de verleden tijd in performatieve contexten bestudeerd. De uiting in het document *waardoor* de handelingen gerealiseerd worden, staat vaak in het perfectum of de aoristus, waar wij vandaag de dag een vorm in de tegenwoordige tijd zouden verwachten. Gebruik makend van de taxonomie van Searle worden deze verledentijdsvormen geclassificeerd als ‘assertieve declaraties’, de tussenvorm die recht doet aan zowel de assertieve als de declaratieve component. Assertief betekent in dit geval: de verleden tijd is een weergave van de voorafgaande mondelinge ceremonie of onderhandeling, die in het verleden ligt. Echter, door hier een beschrijving van te geven wordt de handeling in geschreven vorm geratificeerd (declaratie); dit heeft te maken met vertrouwen in het geschreven woord, waardoor de performatieve handeling definitief wordt vastgelegd. Het gebruik van de verleden tijd toont aan dat de mondelinge overeenkomst primair en performatief is, terwijl de schriftelijke vastlegging ervan secundair en beschrijvend is. In onze hoogverschriftelijkte samenleving zou het precies andersom zijn.

De vier *case studies* verschaffen gezamenlijk een totaalbeeld dat wijst in de richting van een communicatieve constellatie waarin het mondelinge element een aanzienlijke rol speelt. Gebleken is dat de teksten op drie manieren met de gesproken context verbonden kunnen zijn: de teksten kunnen *speech-based*, *speech-purposed* en *speech-like* zijn. Al dan niet expliciete perspectiefwisselingen vormen een tweede schakel die de *case studies* met elkaar verbindt. Een derde graadmeter is de hoge contextafhankelijkheid van de teksten op berkenbast. Deze criteria duiden er gezamenlijk op dat de berkenbastbrieven functioneerden in een overgangsperiode van verschriftelijking. De rol van de boodschapper die de brief overbrengt enerzijds en het zich ontwikkelende vertrouwen in het geschreven woord anderzijds zijn factoren in het communicatieproces die elkaar wederzijds aanvullen en versterken.

